

BOJAN MUCKO

**O IDENTITETU PRIMORSKIH BUNJEVACA:
PRIMJER KRMPOTA I SJEVERNOG VELEBITA**

Bojan Mucko
Krešimirov trg 17
HR 10000 Zagreb
naboj017@gmail.com

UDK:392(497.5 Hrv. Primorje)
Pregledni članak
Ur.: 2008-12-29

Iz perspektive suvremenih pristupa istraživanju identiteta razmatraju se procesi konstrukcije i življenja identiteta bunjevačkog stanovništva u zaleđu Novog Vinodolskog i Svetog Jurja. U interakciji s urbanijim primorskim središtima, Bunjevci iz zaleđa predstavljaju ruralni pol simboličke opreke *urbano/ruralno*. Na temelju nje atribuiran im je osjećaj "drugosti" kojeg oni u ovisnosti o lokalnim (objektivnim) odnosima moći ili prihvaćaju pasivno ili mu se aktivno (simbolički) odupiru. Vršiti se semantička analiza lokalnih etnonima. U zaključku se, unutar zajedničkog teorijskog modela, sintetiziraju rezultati oba istraživanja.

Cljučne riječi: Bunjevci, Krmpote, sjeverni Velebit, identitet

1. UVOD

U sklopu kolegija *Temeljni pojmovi hrvatske etnologije*, kao student prve godine etnologije i kulturne antropologije, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, uz nekoliko kolegica i kolega studenata, imao sam priliku sudjelovati na terenskom istraživanju pod vodstvom dr. sc. Milane Černelić i asistentice Marijete Rajković. Na terenu smo bili dva puta. U travnju 2007. boravili smo četiri dana na području Krmpota (u zaleđu Novog Vinodolskog), a u svibnju

iste godine smo na području sjevernog Velebita (u zaleđu Sv. Jurja¹) proveli tri dana. Predmet našeg istraživanja bio je primorski ogranak etničke skupine Bunjevaca, a tema mog istraživanja je problematika bunjevačkog identiteta. Građa je prikupljena tehnikom polustrukturiranog intervjua koja se pokazala efikasnom u istraživanju odabrane teme. Intervju je polustrukturiran u smislu da se njime od kazivača želi prikupiti točno određena razina podataka, ali način na koji se dolazi do te razine nije strogo određen, odnosno pitanja nisu fiksna; ona su smjernice za razgovor, pa se prilagođavaju od kazivača do kazivača. Tako se razgovor s jednim kazivačem može strukturalno potpuno razlikovati od razgovora s drugim (ovisno o cijelom nizu faktora: od kazivačeve dobi ili trenutnog raspoloženja, pa do vremenskih uvjeta na terenu), a da je ipak u oba razgovora dotaknuta ista razina informacija.

Kao što se struktura intervjua može razlikovati od kazivača do kazivača ukoliko se želi doprijeti do određene razine informacija, tako se ona mora razlikovati i od terena do terena ukoliko se na različitim terenima ispituje isti aspekt nekog predmeta. Kako bih naglasio razlike u pristupima istraživanju, ovaj sam članak koncipirao kao dvodijelan: u prvom dijelu iznosim rezultate s terenskog istraživanja na području Krmpota, zaleđa Novog Vinodolskog, a drugi dio sadržava rezultate s područja okolice Sv. Jurja, dakle područje sjevernog Velebita. Oba terenska istraživanja ispituju iste razine identiteta primorskih Bunjevaca, ali razlikuju se u tehnici intervjuiranja². Nakon zasebne analize rezultata istraživanja s oba područja, u zaključku iznosim komparaciju i sintezu rezultata unutar zajedničkog teorijskog okvira tumačenja.

2. *KRMPOTE*

2.1. *Teoretska pozadina*

Parafrazirajući Fredrika Bartha, Jadranka Grbić definirala je (etnički) identitet kao "proces u funkciji socijalne interakcije".³ Osnovna pretpostavka ove definicije jest to da se etnička, ali i sve druge razine identiteta pojedine grupe osvještuje i izgrađuje, ne u izolaciji, već u interakciji s drugim grupama. Prilikom društveno-povijesno uvjetovanih interakcija, pripadnici dviju skupina uočavaju međusobne razlike. Uočavanjem razlika između sebe i pripadnika neke druge skupine, a u kontekstu konkretnih društveno-povijesnih interakcija, u svijesti pojedinca stvara se i subjektivna slika o vlastitom identitetu. Iako

¹ Zahvaljujem Gradskom muzeju Senj i prof. Blaženki Ljubović na pokrivanju troškova smještaja tijekom boravka u Svetom Jurju.

² Razliku ću konkretizirati tijekom teksta.

³ J. GRBIĆ, 1994, 26.

subjektivna, ova razina identiteta nastaje, dakle, u kontekstu objektivnih društvenih interakcija, uočavanjem materijalnih razlikovnih markera, ali izoštrava se autorefleksijom u dodiru s "drugim".

Upravo bi ovo subjektivno poimanje vlastitog identiteta pripadnika neke grupe, prema Barthu, trebao biti središnji predmet proučavanja identiteta u cjelini. U ovakvom pristupu etnolog ne istražuje identitet pojedine grupe proučavanjem samo "objektivnog sadržaja" njezine kulture, nego pokušava ispitati one razlikovne elemente koje navodi sam kazivač u pokušaju opisa vlastite skupine kao oprečne nekoj drugoj. U osnovi ovakve, subjektivne razine identiteta grupe, stoji jednostavna struktura binarne opozicije: mi/oni⁴.

Nedostatak Barthovog interakcionističkog pristupa, primijenjenog na istraživanje kompleksnih suverenih društava je zanemarivanje odnosa moći između proučavanih grupacija⁵. Ili riječima Nevene Škrbić Alempijević: "Nemaju sve zajednice jednak utjecaj u produkciji simbola i slika o 'drugima': vrednovanje određene skupine znatno ovisi o odnosima moći, pri čemu političke elite, u pravilu smještene u administrativnim i gospodarskim centrima, određuju tko predstavlja 'druge' u datom trenutku".⁶ Dakle, opreka mi/oni, formirana na temelju odnosa moći između dviju različitih grupa u međusobnoj interakciji, poprima oblik: mi – "prvi" / oni – "drugi". "Drugi" ovdje nisu samo nositelji drukčije identifikacije, nego i "manje vrijedni" pripadnici neke "drugorazredne" kulture čiji identitet nosi negativne konotacije.

Istražujući primorski ogranak bunjevačke skupine na području Senjskog bila u zaleđu Senja, Nevena Škrbić Alempijević upravo je tako formiranu opreku prepoznala u odnosu između građana Senja i bunjevačkog stanovništva u zaleđu. Njezin zaključak ukratko glasi: "Bunjevci kao 'senjski drugi'".⁷

Područje mog prvog terenskog istraživanja, Krmpota, nalazi se nešto zapadnije od područja Senjskog bila na kojem je svoja istraživanja na temu identiteta izvršila Nevena Škrbić Alempijević. Autoričini zaključci ponukali su me da se, u fazi pripreme za terensko istraživanje, zapitam koje bi veće mjesto ili grad moglo za krmpotske Bunjevce imati istu onu ulogu u izgradnji njihove identifikacije kakvu za susjedne, Bunjevce Senjskog bila ima Senj? No je li takvo pitanje uopće legitimno; nije li to pretkonceptija kojom istraživanje usmjeravam prema unaprijed zadanim zaključcima? Na ova pitanja pokušat ću odgovoriti u poglavlju "Krmpotski Bunjevci kao Novljanski drugi", no prije toga potrebno je kontekstualizirati rezultate mog istraživanja.

⁴ J. GRBIĆ, 1994, 27.

⁵ J. GRBIĆ, 1994, 27.

⁶ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 426.

⁷ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 441.

U članku "Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta", Milana Černelić iznosi smjernice holističkog pristupa istraživanju višeslojnog bunjevačkog identiteta. Holizam se prvenstveno odnosi na komparativnu analizu razvoja identiteta svakog od triju bunjevačkih ogranaka. No holističko je i autoričino povezivanje problematike bunjevačkog identiteta s istraživanjem bunjevačke etnogeneze. "Istraživanjem etnogeneze jedne takve grupe, zapravo, počinjemo dobivati uvid u problematiku koja se tiče pitanja njihova identiteta u povijesnom kontekstu. Stoga je pitanje identiteta Bunjevaca kao etničke grupe u prošlosti važno, s obzirom na povijesne okolnosti koje su uzrokovale njihovo razdvajanje u 17. stoljeću i na posljedice tog razdvajanja, koje su utjecale na etnokulturni razvoj svih njihovih raseljenih ogranaka. Ako zanemarimo pitanje njihove etnogeneze, ne možemo dobiti pravi i jasni uvid u oblikovanje njihovog identiteta u prošlosti".⁸ Identitet je ovdje mišljen u svoj svojoj višedimenzionalnosti, kao kategorija s etničkim i kulturnim aspektom, kao objektivna i subjektivna razina etniciteta.⁹

Promatrano unutar ovog konteksta, diskurzivna razina identiteta koja je predmet mog istraživanja, može se dakle kategorizirati kao "subjektivna". Kao što ću pokušati pokazati, to je razina na kojoj se identitet, bez obzira na temelju kojih objektivnih identifikacijskih markera bio stvoren, svodi na osjećaj "prvosti" ili "drugosti".

2.2. Ciljevi istraživanja

S obzirom na to da i Senjsko bilo i Krmpote nastanjuju primorski Bunjevci, te uzevši u obzir da iz sličnih povijesnih, geografskih, klimatskih i gospodarskih prilika Senjskog bila i Krmpota, mogu nastati i slični društveni odnosi s okolnim područjima, pretpostavio sam da i za Krmpote postoji neki centar moći i da će to vjerojatno biti neka od većih priobalnih mjesta zapadno od Senja – Novi Vinodolski ili Klenovica – na što upućuje i naziv općine Novi Vinodolski, odnosno naziv mjesnog odbora Krmpote – Klenovica.

Dakle, kao prvi cilj istraživanja, odredio sam otkriti koje se mjesto za krmpotsko područje može u administrativnom i gospodarskom smislu označiti kao objektivan "centar moći", ali i kao generator osjećaja identiteta za bunjevačko stanovništvo.

Vezano uz ovo pitanje, potrebno je odrediti još dvije stvari. Ako postoji jednoznačno određeni centar moći u smislu neke geografske točke – i područje periferije upućene prema tom centru mora biti jasno definirano. Poklapaju li se

⁸ M. ČERNELIĆ, 2005, 27.

⁹ M. ČERNELIĆ, 2005, 28.

ili razilaze općinske, odnosno županijske granice Krmpota s percepcijom stanovništva Krmpota o samim Krmpotama?

Kao drugo, ukoliko postoji neki centar moći i ukoliko je identitet krmpotskog stanovništva doista izgrađen kroz povijest unutar konteksta mnogostruke društvene interakcije sa stanovništvom tog centra, na kojim je to razlikovnim elementima izgrađena opreka mi / oni?

Nadalje, zanimalo me kakva je predodžba krmpotskih Bunjevaca o vlastitom podrijetlu i poklapa li se ta predodžba sa znanstvenim spoznajama.

2.3. *O geografskom smještaju Krmpota*

Geografske granice krmpotskog područja uglavnom se poklapaju s predodžbom samih Krmpočana o području na kojem žive. To je područje Primorsko-goranske županije koje počinje zapadno od obalnog mjesta Povile, iza malog poluotoka Velesa. Priobalna mjesta uz Jadransku magistralu koja pripadaju ovom području jesu: Klenovica, Smokvica Krmpotska i Sibinj. Od magistrale područje se proteže po brdovitom terenu sve do krajnje sjeverne točke - sela Omar, nakon kojega, sa selom Komadine počinje područje Ledenica. Najistočnija mjesta su Drinak prema Klenovici i Drsnik sjevernije. Sa zapadne strane, najbliže krivoputskom području, odnosno Županiji Ličko-senjskoj, smještena su sela Zabukovac i Podomar. Selo Zabukovac je najviše naseljeno mjesto područja i nalazi se na nadmorskoj visini od 860 m. Ulogu središnjeg sela u prošlosti je imalo selo Jakovo Polje u kojem su se nalazila crkva i škola. Danas izuzetno rijetke naseljenosti¹⁰, ovo je područje u prvoj polovici 20. st., prema navodima kazivača, imalo oko 3000 stanovnika.

Iako me zanimala prvenstveno ona razina identiteta koju su Krmpočani izgrađivali u interakciji s okolnim centrima moći, u razgovoru s jednim kazivačem, naišao sam na pjesmu koja indirektno govori i o onoj razini identiteta koja je izgrađena interakcijom Krmpočana unutar samih Krmpota, ali i interakcijom Krmpočana sa širom regijom. Ivan Butorac (1925.) iz Luke Krmpotske, prisjetio se pjesme iz djetinjstva koju je početkom 20. st. ili ranije sastavila Ana Butorac, rođena Vukelić, podrijetlom iz Alana: "*Tati Jezerinci, / Kola voze Brinjaci, / Dugu tešu Alanari, / Kurvari Podbilari, / Lašci Biljani, / Drva gone Drinjani, / Oлити Klenovari, / Glad pate Poljari, / Komadine liščine, / Poprdljivi Števići, / Čađavi Lučani, / Dugovrati Grujići, / Kilavi Jurići*". U svakom stihu ove pjesme rugalice etiketirano je jedno selo, i to na način

¹⁰ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske iz 2001., današnji Mjesni odbor Grada Novog Vinodolskog: *Krmpote – Klenovica* ima 508 stanovnika. <http://www.dzs.hr>, pogledano 23. 01. 2009.

pripisivanja određenih karakteristika nekih pojedinaca te grupe svim njezinim članovima. Neki stihovi govore o konkretnim, objektivnim karakteristikama stanovništva pojedinih sela, odnosno o načinu njihovog privređivanja. Tako saznajemo da su se stanovnici Alana bavili stolarskim radom, da su stanovnici Brinja vozili kola, a Drinjani bili šumari. Objektivnost ovih podataka mogla bi se provjeriti daljnjim statističkim ispitivanjima, jer generalizirane predodžbe stihova vjerojatno su nastale na temelju postojećih gospodarskih karakteristika stanovništva. Ali status lopova pripisan Jezerincima,¹¹ ili npr. epitet dugovratih, dodijeljen Grujićima, govori nam i o stereotipima nastalim međusobnom društvenom interakcijom pojedinih sela. "Alternativno, susjedima se nadijevao nadimak ili priča u kojoj su okarakterizirani kao lijeni, naivni, lopovi i slično [...]".¹² U pjesmi su etiketirana i neka sela šire regije: Brinje i Jezerane pripadaju Lici, Alan pripada Krivom Putu, a Komadine ledeničkom području. Spominju se, dakle, sela koja pripadaju graničnom području oko Krmpota, ali negativne etikete pripisane su podjednako i krmpotskim i okolnim selima, pa se ne može odrediti neki epicentar koji bi bio ishodišna točka negativne evaluacije okolnog područja. Dakle, cijela je krmpotska regija s graničnim selima etiketirana "ravnopravno".

Pošto su određena sela okarakterizirana na temelju stereotipnih (prvenstveno subjektivnih) karakteristika, a neka na temelju objektivnih, nedosljednost u načinu karakterizacije pokazuje da je popis sela u pjesmi "važniji" od samih etiketa pripisanih pojedinačnim selima. Odabir sela u pjesmi vjerojatno oslikava mrežu društvene interakcije ove regije početkom dvadesetog stoljeća, no to bi trebalo ispitati daljnjim istraživanjima.

2.4. *"Krmpotski Bunjevci kao novljanski drugi"*¹³

U fazi pripreme za terenski rad pretpostavio sam da je za stanovništvo Krmpota od posebne važnosti grad Novi Vinodolski. To se moglo zaključiti već i iz geografskog odnosa Novog Vinodolskog i Krmpota, uz pretpostavku usmjerenosti ruralne periferije prema urbanom centru. No to je pretpostavka koju u razgovoru s kazivačima nisam smio podrazumijevati. Zanimala me ona razina identiteta koju su kazivači sagradili kroz interakciju s drugim društvenim skupinama. Zato je moj drugi set pitanja, nakon uvodnog o subjektivnoj slici

¹¹ Misli se na Jezerane; potvrdio kazivač Zvonko Kalanj.

¹² J. ČAPO ŽMEGAČ, 1997, 76.

¹³ Usporedi s N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 441-442. Naslov je "citat" autoričine sintagme "primorski Bunjevci kao 'senjski drugi'". Autorica se bavi Bunjevcima Senjskog bila, a sintagmu "citiram" kako bih naglasio sličnosti u procesima identifikacije koje u interakciji sa stanovništvom primorskih mjesta prolaze i krmpotski i Bunjevci Senjskog bila.

regije, bio usmjeren na detekciju konkretnih životnih situacija u kojima su kazivači tokom života imali priliku ostvarivati takve kontakte. Pitao bih kazivače u kojem su mjestu pohađali školu, kamo su odlazili u crkvu, gdje su radili i slično. Ukoliko su se takve, društveno uvjetovane životne situacije odigravale izvan područja Krmpota, tada su one za kazivača bile poprišta izgradnje vlastitog identiteta sučeljavanjem s nekim regionalnim "drugim". Ispostavilo se da su Krmpote doista orijentirane prema Novom Vinodolskom, i to kao administrativnom, trgovačkom, gospodarskom i obrazovnom centru. Tek tada, nakon što sam od samih kazivača saznao kontekst njihove interakcije sa stanovništvom Novog Vinodolskog, mogao sam nastaviti s daljnjim setovima pitanja. Nisu me zanimale statističke ili povijesne pojedinosti vezane uz njihovo školovanje ili rad, nego opća slika o svojoj i drugim skupinama koju su kroz takve situacije izgradili.

Kazivače školovane u Novom Vinodolskom upitao bih jesu li primjećivali kakve razlike između učenika iz Novog Vinodolskog i krmpotskih, a pošto mi se nakon nekoliko intervjuja potvrdila pretpostavka o regionalnoj važnosti Novog Vinodolskog, upitao bih odmah na početku intervjuja: "*Ima li razlika između Krmpočana i Novljana?*". Kazivači su i na prvi i na drugi oblik pitanja davali sličan oblik generaliziranog odgovora u kojem se bunjevačko, krmpotsko stanovništvo, prema stanovništvu Novog Vinodolskog prikazuje kao "drugotno". Evo odgovora Mate Butorca (1942.) iz Luke Krmpotske: "*Velika razlika između nas i Primoraca dolje. Nas su uvijek zvali Bunjevci, kao zaostali, s planine došli, stočari, je li, sirotinja, a bili smo najinteligentniji, najbolji đaci. Znači ima neka žica dole iz Hercegovine, jer Hercegovci su oduvijek bistri ljudi. Naše podrijetlo je od rijeke Bune, južno od Mostara. [...] Taj svijet u Novom, vite sa sela ono... kad je to bilo... prije pedeset godina... manje vrijedan je li, nije gospodin sa asfalta. Čoban, pašnjak, stočar.*"

Iz ovog odgovora može se očitati da je kazivačeva percepcija stanovništva Novog Vinodolskog bazirana na binarnoj opreci između *Primorca* i *Bunjevca*. Jedan je, dakle, "*gospodin s asfalta*", a drugi "*čoban s pašnjaka*". No važnije od otkrića same opreke jest otkriti generatora te opreke. Kazivač svoje svjedočanstvo započinje iskazom: "*Velika je razlika [između nas]*", ali u nastavku ne opisuje konkretne razlike, nego tretman Bunjevaca od Novog Vinodolskog, a radi tih razlika. Njegov odgovor nema oblik tipa: "*Mi smo takvi, a oni su onakvi*", nego: "*Oni nas smatraju takvima, a sebe onakvima*". Kazivač koji je pripadnik Bunjevaca, o svojoj skupini govori iz perspektive skupine Novljana. Ne upućuje li to na disbalans u odnosu moći između dvije skupine? Ona ista skupina koja je na nekoj objektivnoj, društvenoj razini moćnija i o kojoj je druga skupina iz nekog razloga ovisna, vrši evaluaciju i simbolički

potlačuje drugu skupinu. Moćnija skupina evaluira inače neutralne razlike, na temelju te evaluacije stvara opreku u kojoj sebe prikazuje kao "prvu", odnosno podčinjenu skupinu kao "drugu", a podčinjena skupina na temelju takve, nametnute opreke stvara i sliku o sebi. Kao generator opreke otkriva se, dakle, stanovništvo Novog Vinodolskog.

Još je dvije stvari bitno primijetiti u iskazu ovog kazivača jer se one pojavljuju i u nekih drugih. Prvo bih želio naglasiti da kazivač, kao i većina drugih koji su navodili slične primjere, naglašava da govori o vremenu od prije pedeset godina, i to je vremenska distanca koja se mora uzeti u obzir. Kao što ću pokazati u nastavku teksta, razina bunjevačkog identiteta koja je predmet ovog rada, konstruirana je na temelju određenih društvenih interakcija kontekstualno vezanih uz povijesno razdoblje mladosti mojih kazivača. No, iako se s kontekst društveno povijesnih interakcija promijenio – konstruirani identitet je ostao.

Kao drugo, kazivač tvrdi da su Bunjevci inteligentniji od Primoraca, odnosno pripadnika grupe kojoj su kulturalno bili podređeni. Slično uvjerenje iznosi i sljedeći kazivač koji je srednju školu pohađao u Crikvenici, Zvonko Kalanj (1949.) iz Klenovice: "*Preko Povila ti si već malo divlji nego što su Crikveničari, već građani, a jedan profesor je rek'o da smo mi koja su djeca bili s ove strane, Bunjevci, da smo rođeni s malom maturom, da smo puno inteligentniji nego oni, a oni su nas obrnuto smatrali k'o poludivlji i tako*".

Izjave o "bunjevačkoj prirodnoj inteligenciji" u oba su primjera dana u istom kontekstu, kao stav simboličkog otpora prema negativnoj predodžbi nametnoj od generatora opreke. I u jednom i u drugom primjeru kazivači spontano navode ovu primjedbu kao protuprimjer, argument koji ima ulogu neutraliziranja negativnog atributa dodijeljenog od dominantne društvene skupine. Zanimljiv je način na koji se prvi kazivač, Mate Butorac približio pitanju vlastitog podrijetla (vidi citat ranije u tekstu).

Parafraza njegovog citata može se prikazati kao jasna logička struktura:

1. Iznosi opreku *Primorac / Bunjevac*.
2. Navodi negativne bunjevačke attribute: *zaostali, s planine došli, sirotinja...*
3. Navodi protuargument za negativne attribute: *najinteligentniji, najbolji đaci*.
4. Spominje bunjevačko podrijetlo koje povezuje s Hercegovcima, uz pretpostavku da su Hercegovci *oduvik bistri ljudi*. Dakle, on bunjevačko podrijetlo spominje radi verifikacije svog protuargumenta, odnosno ona postaje temelj njegovog simboličkoga otpora negativnoj evaluaciji.

Osim što je simbolične naravi, izjava da su Bunjevci bili bolji đaci, do određene mjere mogla je i biti utvrđena u stvarnosti. To je podatak koji bi se možda mogao provjeriti statističkim istraživanjem, ali mislim da o tome, bez nepotrebne generalizacije, više govori komentar kazivača Ivana Lončara (1936.) iz Smokvice Krmpotske: "*Djeca iz ovih zaseoka su teže živjela i ona su bila u sebi pripremljena, ponukana da malo bolje uče, da se izvlače, jer nemate se kud vi vratit ovdje. [...] [N]e zato što smo mi iz Krmpota pametniji, a oni iz Novoga bedastiji - nije to, ali da smo sigurno malo drugačije razmišljali i zrelije - to sigurno*".

U razgovoru s kazivačem Ivanom Lončarom doznao sam još jednu pojedinost vezanu uz školovanje. Kazivač je spomenuo kako su oni krmpotski osnovnoškolski đaci koji su se školovali u Novom Vinodolskom, u pravilu i živjeli tamo u đaćkom domu. Ali u domu su, uz njih živjela i djeca iz svih područja oko Novog Vinodolskog, a tamo je bila smještena i ratna siročad (radi se dakle o 40-im godinama 20. st.). U takvim uvjetima nastala je opreka: *mi* (iz Novog Vinodolskog) – *domaći* / *oni* (iz doma) - *domljani*. Pod *domljane* podrazumijevali su se dakle i Bunjevci, iako ne i samo oni. Između *domljana* i *domaćih* dolazilo je i do zadirivanja i naguravanja. Iako kazivač Lončar napominje da takve razmirice nisu prelazile granice dječje igre, one su očito potvrđivale jasno postavljene granice mentalnog razgraničenja.

U Zabukovcu sam, u njegovu rodnom selu, razgovarao s kazivačem Zlatkom Pavelićem (1939.). Na pitanje o predrasudama prema Bunjevcima od Novljana kazivač odgovara: "*Recimo, tih 50-ih godina je bilo vrlo karakteristično da njima ni bilo drago ako bi neki od tih, recimo brđana, ne samo Krmpočana nego i Ledeničara i tako dalje, igrao kolo s njima. Međutim to danas, unatrag 20 godina, više nije tako... svi animoziteti su daleko iza nas*". Kazivač, kao primjer situacije u kojoj su se očitovale razlike između Novljana i Krmpočana, navodi okupljanje u kolu. Prethodni kazivač Ivan Lončar naveo je situacije iz školovanja. Oba primjera, i škola i kolo, primjeri su društvene interakcije između perifernog stanovništva i stanovništva centra, u samom centru. Da je interakcija ostvarena u takvim situacijama bila ujedno i mjesto generiranja i simboličkog potvrđivanja opreke *mi/oni*, pokazuju oba primjera. Ali ono što je bitno primijetiti jest to da su i u jednom i u drugom primjeru Krmpočani kao "drugi" poistovjećeni sa širom skupinom stanovništva okolne periferije. U kolu su, primjerice, i Ledeničari i Krmpočani bili podjednako brđani, podjednako nepoželjni. Za vrijeme školovanja *domaći* su se podsmjehivali *domljanima*, dakle, podjednako i Krmpočanima i ratnoj siročadi.

2.5. *Predodžbe o bunjevačkom podrijetlu i "izgubljena kultura"*

Budući da se o etnogenezi Bunjevaca u znanstvenoj literaturi već dosta pisalo, te budući da je literatura relativno dostupna, interesiralo me ne samo poklapaju li se znanstvene spoznaje s pučkim predodžbama nego jesu li eventualno i pučke predodžbe oblikovane prema znanstvenim spoznajama. Ispalo je da su doista djelomično oblikovane i prema dostupnoj stručnoj literaturi i prema masovnim medijima. Sukladno rezultatima više znanstvenih istraživanja, krmepotski Bunjevci svoje podrijetlo i ime rado povezuju uz autore koji njihovo podrijetlo vežu uz rijeku Bunu, pri tome se pozivajući na Rikarda Pavelića i Dragutina Pavličevića, poznatih hrvatskih znanstvenika, no koji su, što sigurno nije bez značaja, i podrijetlom iz ovoga kraja. Bitnim smatram iskaz kazivača Zlatka Pavelića: *"Nešto je to opisivao i Rikard Pavelić u svojoj knjizi o Bunjercima, ali najkvalitetnije je to opisao Dragutin Pavličević, sveučilišni profesor, povjesničar. On je to razradio i sa stručne strane, ne samo sa ove, pučko-predajne"*. U izjavi ovog kazivača može se primijetiti opreka: stručno, znanstveno / pučko-predajno. Veće povjerenje u spoznajnu legitimnost, u ovoj opreci, kazivač pridaje znanosti.

Vezano uz etnogenezu Bunjevaca, kazivači su svoj krmepotski ogranak obično suprotstavljali bačkom, kao dva suprotna pola iste kulture. Ono što ih čini suprotstavljenim jest bogatstvo kulturnog inventara s bačke strane, a nedostatak toga s krmepotske. Predodžbu o bogatstvu bačke kulture kazivači su stekli posredstvom medija i stručne literature, no zanimljivo je da bogatstvo i raskoš bačko-bunjevačke tradicijske kulture tumače kao "izvorni" bunjevački kulturni inventar. Bogatstvo tog kulturnog inventara se, prema kazivačima, naprosto izgubio tijekom migracija njihova ogranka. Frane Butorac (1939.) iz Grujića objašnjava: *"Velika masa je otišla tih Bunjevaca u Sombor i Suboticu, gore u Vojvodinu i zadržali su svoje običaje i sve – Bunjevci! A mi nismo ništa zadržali... onda to je bila manjina, onda upali smo tu... tako da mi nismo zadržali nikakav običaj svoj, mi nemamo opće neki svoj običaj, je li! Mi samo znamo da smo Bunjevci i tako, Hrvati, je li... a običaje smo kopirali od svakoga..."*. Isti osjećaj kulturne neimaštine kazivača Zvonka Kalanja (1949.) iz Grujića izražen je riječima: *"Ovdje Krmepočani nemaju nešto svoje da bi rekli: 'Ovo je naše!'"*. Ili riječima kazivača Zlatka Pavelića (1939.) iz Zabukovca: *"Nažalost, s nama u tim migracijskim pokretima nije išo taj kulturni dio... tako da mi te običaje - recimo narodne nošnje - nemamo. Vjerojatno su ljudi zanemarili to s obzirom na opterećenje, jer muška živalj je radila negdje vani, zarađivala kruh, jer tu se nije imalo od čega živjeti, a tu su ostala djeca i žene i oni su obrađivali zemlju, tako da se od toga živjelo. Jedino što je ostala pjesma*

ta bunjevačka i kolo koje se igralo nekada. Za razliku od Bunjevaca u Tavankutu, čak se ovdje i govor izmijenio".

Na ova kazivanja smisleno se može nadovezati i komentar sljedećeg kazivača koji živi u Novom Vinodolskom, a rođen je i odrastao u Tavankutu u Bačkoj. Ivan Balažević (1949.) tumači: "*Malo sam bio razočaran jer sam primijetio da ovdašnji Bunjevci nisu toliko prepoznatljivi, da tako kažem. Oni nisu posebno prepoznatljivi, osim što se smatraju Bunjevcima, ali nemaju svoju, niti posebnu nošnju, niti posebne običaje i tako je to za mene bilo malo razočarenje. Mi smo tamo [u Tavankutu] imali baš sve posloženo, što smo mi i što su naši običaji.*" Kazivač navodi da sličnosti s bačkim Bunjevcima nema "*čak ni u govoru, jer njihov govor je drugačiji, u govoru ima vrlo malo sličnosti sa našim govorom tamo*".

Kazivač Ivan Lončar (1936.) iz Smokvice Krmpotske u razgovoru je precizirao po čemu su Krmpočani Bunjevci.¹⁴ Kao prvo po štokavskom jeziku (za razliku od novljanskog čakavskog), a kao drugo po nedostatku narodnih običaja i "narodne nošnje". O nedostatku običaja može se govoriti jedino u usporedbi s drugima, a kazivač je kao primjer pravih običaja naveo "narodne nošnje" Novog Vinodolskog, Crikvenice i Senja te, primjerice, običaj mesopusta u Novom Vinodolskom. Prethodni kazivači došli su do istog zaključka kao i kazivač Ivan Lončar, ali uspoređujući krmpotske s bačkim Bunjevcima.¹⁵ Subjektivni osjećaj identiteta zasnovan je na *markerima* identiteta, a ti markeri obično "predstavljaju spoj objektivnog kulturnog nasljeđa i subjektivne percepcije njegovih nositelja".¹⁶ Dakle, u slučaju krmpotskih Bunjevaca čini se kao da temeljni identifikacijski marker nije neki dio njima pripadajućeg kulturnog inventara, nego upravo njegov "nedostatak".

Upućujem na još jedan identifikacijski marker koji je, kao i prvi, složen kulturni fenomen. Vezan je uz pozivanje kazivača na znanstvenu literaturu radi potvrde zajedničkog bunjevačkog podrijetla. Ako se složimo s Anthonyem D. Smithom da su mitovi i povijesna sjećanja neke od temeljnih svojstava zajednice¹⁷ i uzmemo li u obzir prethodno razmatranje o "nedostatku" kulturnog inventara krmpotskih Bunjevaca, njihovo pozivanje na stručnu literaturu možemo spoznati iz nove perspektive. Naime svijest o "nedostatku kulturnog inventara" jedan je od uzroka slabljenja osjećaja grupnog identiteta.

¹⁴ U ovom odlomku radi jasnoće teksta sažeto parafraziram, a ne citiram kazivanje Ivana Lončara.

¹⁵ Usporedi s M. ČERNELC, 2005, 32-34; također i N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 433.

¹⁶ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 426.

¹⁷ Smith, prema J. GRBIĆ, 2005, 41.

"Mit o zajedničkom podrijetlu" skupina konstruira upravo radi produblјivanja osjećaja identiteta, a za mnoge moje kazivače ulogu produkcije mita ima upravo stručna literatura. Drugim riječima: sadržaj znanstvenih publikacija postaje važnim identifikacijskim markerom zajednice.¹⁸

2.6. *Identitet kao subjektivna kategorija*

Kazivač Ivan Lončar (1936.) iz Smokvice Krmpotske, u jednom trenutku intervjua, izrazio se zanimljivo: "*Mi se svi osjećamo Bunjevci*". Znakovito mi se čini fraza "osjećati se Bunjevcom", jer upravo je subjektivni osjećaj taj koji određuje pripadnost nekoj grupi. A da je identitet subjektivna kategorija koja funkcionira po proizvoljnoj "logici" osjećanja pripadnosti, najbolje govori iskaz mlađeg kazivača Marija Matijevića (1980.) iz Starog Sela, koji je u Krmpotama živio do desete godine, a od tada živi u Novom Vinodolskom. Njegova majka je Krmpočanka, a otac mu je Zadraniin. Na moje pitanje je li on Bunjevac, evo kako odgovara: "*Iskreno, ja kada me god netko pita, ja kažem da sam Dalmatinac... osjećam se nekako više Dalmatinac, dok moj brat drukčije, mislim ko Bunjevac, više je povezan s njima*".

Dva brata od kojih se jedan "*osjeća Dalmatincem*", a drugi Bunjevcom, potvrđuju mogućnost subjektivne i proizvoljne izgradnje identiteta, ako uzmemo u obzir pretpostavku da su oba brata na raspolaganju imala jednak pristup i dalmatinskom i bunjevačkom kulturnom inventaru, a kao temelj izgradnje vlastitog identiteta – svaki je odabrao svoj.

2.7. *Višeslojnost problema*

Čini mi se da se iz jednog isječka intervjua s kazivačem Zlatkom Pavelićem (1939.) iz Zabukovca mogu očitati gotovo svi fenomeni vezani uz višeslojni problem identiteta krmpotskog ogranka primorske skupine Bunjevaca. : "*Ima nešto, recimo tipičnog (govori o običajima i pjesmi Novog Vinodolskog) koje se ne hvata uhu recimo ljudi odavde, ali mi smo to prihvatili kao jedno kulturno blago, vrijednost tog grada... [i] onda smo se prilagođavali. Ali vrlo je malo Bunjevaca koji su se uključivali kompletno u to, nekako odgojeni tako – materinski jezik moj. Ne da to podcjenjuje čakavski, čakavski je isto lijepi jezik, dapače... Nama nije nametana ničija kultura, mi smo prihvaćali*

¹⁸ Sve kulturne fenomene i probleme koji slijede iz ovog zaključka zasad ostavljam otvorenim. Napomenuo bih samo, da ovaj zaključak donekle složenijim čini odnos istraživanja etnogeneze i identiteta zajednice, jer pokazuje da rezultati istraživanja etnogeneze zajednice izravno utječu na formiranje identiteta njezinih članova.

i podržavali, dapače, ja sam i kao gradonačelnik [podržavao kulturu Novog Vinodolskog], jer to je jedno bogatstvo".

U ovom iskazu kazivač, kao prvo, potvrđuje postojanje kulturne razlike između stanovništva Krmpota i Novog Vinodolskog, kao drugo, govori o svjesnom prilagođavanju običajima Novog Vinodolskog, kao treće, otkriva *materinski jezik*, odnosno ikavsko narječje kao objektivni marker identiteta, čija je uporaba spriječila potpunu asimilaciju bunjevačkog stanovništva od njima "superiornije" kulture Novog Vinodolskog, kao četvrto, napominje da im strana kultura nije nametana silom, nego su je dobrovoljno prihvaćali i podržavali. Ovdje je bitno zapitati se nije li u procesu prihvaćanja tuđe kulture, zanemarena vlastita kultura?

I to me vraća ponovno na temeljni marker identiteta krmpotskih Bunjevaca, a to je "nedostatak" vlastitog kulturnog inventara. Kultura Novog Vinodolskog prihvaćana je kao *bogatstvo* koje sami nisu imali, pa se čini da *prihvaćanjem* običaja tuđe kulture, vlastitu nisu napuštali i potiskivali, nego naprosto popunjavali njezine praznine. To izražava i već navedeni citat kazivača Frane Butorca: "...a običaje smo kopirali od svakoga". Da se ne zapletem u neprecizne i pregrube generalizacije, ovaj proces kulturne asimilacije potrebno je još detaljnije objasniti. *Kopiranje* i *prihvaćanje* tuđe kulture u ovom se kontekstu ne odnosi na kopiranje konkretnih novljanskih običaja ili aktivno sudjelovanje u njima. Proces asimilacije u ovom kontekstu podrazumijeva prvenstveno napuštanje ruralnog, kao posljedicu prihvaćanja gradskog načina života. Prihvaćanjem gradskog života, novodoseljeno stanovništvo iz periferije pasivno prihvaća i zatečene običaje gradskog stanovništva. To postupno dovodi do napuštanja ruralnih životnih obrazaca, a taj proces, u slučaju krmpotskih Bunjevaca, bio je dodatno ubrzan stanjem njihovoga kulturnog inventara koji je već otprije "osiromašen" povijesnim okolnostima.

Svjedočanstvo kazivača Zlatka Pavelića ima i jednu dodatnu, simboličku vrijednost s obzirom na to da je ovaj kazivač do prije nekoliko godina bio gradonačelnik Novog Vinodolskog. Činjenica da je krmpotski Bunjevac bio gradonačelnik dominantnog centra moći, još jednom zahtijeva da se stvaranje primijećene opreke između Bunjevaca i Novljana stavi u pravi vremenski kontekst, jer u protivnom se navedeni primjer čini proturječnim: potlačeni "drugi" nalazi se na samom hijerarhijskom vrhu "prvih". Identitet Krmpočana stvoren je kroz analiziranu opreku, ali društveni konteksti unutar kojih je opreka kroz povijest generirana više ne postoje. U drugoj polovici 20. st. napuštanje ruralnog, a prihvaćanje i asimiliranje gradskog načina života uzrokovalo je i postupni nestanak onih društvenih interakcija, poput plesa u

kolu nakon mise ili života u đaćkom domu,¹⁹ koje su bile poprišta izgradnje bunjevačkog identiteta. Generatori su nestali, ali simbolička opreka je ostala.

3. PLANINA

3.1. *Subjektivna / službena slika regije*

Drugo terensko istraživanje odvijalo se na području primorske strane sjevernog Velebita, između Sv. Jurja i Živih Bunara. Cilj prvog seta pitanja bio je dobiti uvid u predodžbu kazivača o podjeli geografske regije u kojoj živi. Ta se subjektivna predodžba regije ne mora poklapati sa službenim, državno definiranim regionalnim granicama područja. Područje Podgorja, prema službenim podacima²⁰, naziv je za dio Hrvatskog primorja između grada Senja i rijeke Zrmanje.

Kazivače bih prvo upitao za naziv regije na kojoj se nalazimo; ukoliko bi odgovorili da smo u Podgorju, zamolio bih ih da odrede gdje je Primorje i obratno. Dobio sam odgovore čijom se klasifikacijom područje na kojem sam provodio istraživanje može podijeliti na dva dijela. Prvi dio čine Sv. Juraj sa svojim istočnim zaleđem – selima smještenim na obroncima Velebita koja su orijentirana prema Sv. Jurju. Sela u kojima sam razgovarao s kazivačima, od najbližeg Sv. Jurju pa prema sjeveroistoku jesu: Lopci, Matešić Pod, Pandore i Markovići, najviše selo koje graniči s Likom. Od većih priobalnih mjesta, istočnije od Sv. Jurja, ovdje spada Lukovo. Kazivači iz navedenih mjesta nazivaju se *Primorcima*, a *Primorje*, dakle, počinje kod Senja, a završava sa Sv. Jurjem.²¹

Nakon Sv. Jurja, uz magistralu, počinje područje koje kazivači nazivaju *Podgorjem*, a rasprostire se do Karlobaga. S ovog područja razgovarao sam s kazivačima iz Gornje Klade, Starigrada i Živih Bunara. Navedena distinkcija *Primorja* od *Podgorja* potvrđena je i na jednoj i na drugoj strani, što znači da je tako dobivena dvodijelna slika regionalne podjele stabilna i obostrana. U službenoj, državnoj verziji, naziv Podgorje pokriva, dakle, cijeli priobalni dio Velebita, uključujući i Sveti Juraj, dok se za kazivače iz navedenih mjesta taj naziv odnosi samo na ono priobalno područje Velebita koje počinje nakon Sv.

¹⁹ Kao primjer sam naveo samo one momente društvene interakcije koje su navodili i moji kazivači.

²⁰ Službene internetske stranice Ličko-senjske Županije / www.lickosenjska.com/?page=podgorje / pogledano 2. 01. 2008.

²¹ Naravno ove granice nisu fiksne, razlikuju se od sela do sela, ali Sv. Juraj jednoznačno pripada Primorju; postoje jedino varijante u kojima je granica Primorja pomaknuta nešto zapadnije, nakon Sv. Jurja, oko Ažić Lokve.

Jurja, a rasprostire se do Karlobaga i gotovo je upola manje od onog državno definiranog.

U nekoliko slučajeva kazivači nisu mogli odrediti jasnu razliku između *Primorja* i *Podgorja*, tj. te su nazive koristili kao sinonime. Tome najbolje svjedoči dio razgovora s kazivačima iz Živih Bunara, najistočnijom točkom mog terena, Marijom i Vladimirom Balen. V.B: "*E, jedni (ovo) zovu Primorje, a Primorje se, po mom zove tamo Novi i od Senja prema Novom*". M.B: "*A i ovo je, sve pod Hrvatsko primorje spada...*". V.B: "*Da i ovo zovu Hrvatsko primorje, kao što i jest*". M.B: "*Ali je zapravo ovo Podgorje*". V.B: "*A mi smo Podgorci*".

Započinjanje polustrukturiranog intervjua o identitetu ispitivanjem kazivačeve predodžbe o regiji pokazalo se opravdanim iz nekoliko razloga. Uvidom u kazivačevu "mentalnu mapu" regije dobio sam prve, grube skice simboličnog razgraničenja između stanovništva. Drugi razlog iz kojeg se ispitivanje kazivačeve predodžbe o regiji pokazalo korisnim u ovom kontekstu je to, što kazivačeva refleksija o regiji vrlo spontano dovodi i do refleksije o stanovništvu regije, a time i do osvještavanja regionalnog identiteta. Osvještavanje regionalnog identiteta može biti dobra ishodišna točka za usmjeravanje razgovora u istraživanje drugih razina identiteta. U namjeri da definiraju granice neke regije, kazivači u svom osvrtu često ne krenu od samog područja, nego od stanovništva regije. Na primjer, na pitanje: "*Gdje je Podgorje?*", kazivači su često odgovarali indirektnim odgovorom tipa: "*Podgorci žive tamo i tamo*". Na primjer kazivač Ivan Miškulin (1936.) iz Razbojišta odgovara: "*Podgorje vam je već tamo od Ažić Lokve, tamo je Podgorje, mi računamo dalje [...] prema Karlobagu. Da, kao Podgorci, recimo to se broji Podgorci, a mi smo Primorci, recimo je li, do Senja*". Na taj način, spominjući ostale regionalne skupine, kazivač dolazi do momenta u kojem spontano dotakne i pitanje vlastitog etnonima ili na neki drugi način vrlo jasno ogradi vlastitu od drugih regionalnih skupina.

Kao primjer navodim i kazivačicu Vesnu Babić (1943.) iz Sv. Jurja, koja na moje pitanje nalazimo li se sada u *Podgorju* odgovara negativno i nastavlja razgovor opisujući kako reagira stanovništvo Sv. Jurja kad ih se nazove *Podgorcima*: "*[M]i smo se uvijek ljutili ovdje u Svetom Jurju jer mi ne spadamo u te ljude!*". Emocionalno reagiranje poput ljutnje, kao reakcija na nečije pogrešno baratanje etnonimima upućuje na postojanje vrlo jasnih mentalnih razgraničenja unutar regije. Očito je da je opreka (mi *ne-Podgorci* / oni *Podgorci*) na kojoj je formiran ovaj odgovor vrijednosna i da nadilazi puko nabranje tipa: "*Mi živimo ovdje, a oni žive tamo...*". Navedeni primjer svjedoči o spontanosti kojom kazivač sam, kroz razgovor, prelazi u proces osvještavanja

vlastitog identiteta. Jer na ovaj razini intervjuja logično je postaviti pitanje tipa: "Zašto bi se ljutili... kakva je razlika između vas i Podgoraca?" ili: "A kako oni zovu vas?". Ukoliko se kazivače navodi na osvještavanje vlastitog identiteta ovakvim indirektnim načinom, preko refleksije o podjeli i nazivu regije, minimalizirana je mogućnost nepravilne etnološke interpretacije istog.

3.2. *Seljari / Bunjevci, Podgorci (Mi nismo ti ljudi.)*

Analiza intervjuja s kazivačicom Vesnom Babić iz Sv. Jurja koju sam spomenuo gore u tekstu, dobra je ishodišna točka za izlaganje koje slijedi, jer kazivačica kroz razgovor spontano ocrtava sliku vlastitog identiteta, i to kroz dva koraka, ograđujući se prvo od *Podgoraca*, a zatim i od stanovništva zaleđa Sv. Jurja, da bi na kraju definirala vlastiti identitet koji ukazuje na poseban regionalni status stanovništva Sv. Jurja. Uzrok spomenute ljutnje s kojom bi stanovnici Sv. Jurja dočekali onog koji bi ih nazvao *Podgorcima* leži u tome što je područje *Podgorja* u prošlosti bilo poznato po velikom broju prosjaka.²² *Podgorci* su prosili pružajući ruku i moleći: "Podaj majko". Etnonim *Podgorac* tako je dobio jedan negativan atribut od kojeg se, kroz perspektivu stanovnika Sv. Jurja, potrebno očito jasno ograničiti.

Upitavši kazivačicu poznaje li pojam *Bunjevci*, dobio sam odgovor: "Da, kažem vam, od početka sam vam odma rekla da to treba odijeliti: mi smo *Seljari*, a ono sve dalje gore su *Bunjevci*". Svojim odgovorom kazivačica je podvukla i drugu granicu koja Sv. Juraj razgraničuje od okolnih područja, ovog puta od zaleđa nastanjenog *Bunjevcima*. U ovom odgovoru kazivačica ne samo da se ograđuje od *Bunjevaca* nego u opreci s njima jasno deklarira i vlastitu pripadnost *Seljarima*²³. Moje daljnje pitanje ticalo se razlika između *Bunjevaca* i *Seljara*. Prema riječima kazivačice *Seljari* su oni stanovnici Sv. Jurja koji tamo žive "najmanje 200, 300 godina", ali svoje podrijetlo vuku također iz *Planine*. Primijetio sam da izraze *Bunjevci* i *Planinari* koristi kao sinonime, pa sam ju upitao je li značenje tih naziva isto. Njezino objašnjenje glasilo je: "Da, dobro sad... *Planinari* – to je jedna malo ljepša verzija..." Upitao sam postoji li i neka ružnija verzija. "Pa *Bunjevci* – to je malo uvredljiva... i dan danas veli: 'Ma šta će, on je *Bunjevac*.'" Zanimalo me zašto bi se netko na to uvrijedio. "Pa tobož zato da je on sa sela, da je došo, da je šta ja znam, mmm, da je... Pa slušajte [...] mi smo se ovdje smatrali kao više

²² U doba socijalizma prosjačenje je bilo zabranjeno, pa se kazivanja vezana uz prosjačenje Podgoraca odnose vjerojatno na razdoblje između dva svjetska rata.

²³ Kazivačima nije bilo poznato podrijetlo naziva *Seljari* kojim se naziva stanovništvo Sv. Jurja. Povezivali su ga uz Sv. Juraj kao veliko selo, odnosno mjesto.

građani... Ne građani – mještani! A ovo su gore sa sela ljudi, jel, koji su imali ustvari lošije uvjete za život". Kazivačica nije mogla izdvojiti nikakve konkretne razlike između *Seljara* i *Planinara* osim "načina života", a pod tim je mislila na razlike u načinu privređivanja – okrenutost Sv. Jurja prema moru, a zaleđa prema stočarstvu i poljoprivredi, te na one razlike koje iz toga proizlaze. U razgovoru je primijetila da je štokavski jezik jednako prisutan, kako u Sv. Jurju, tako i u *Podgorju* i na *Planini*. Također je bitno spomenuti njezino opažanje o nevelikim razlikama u običajima ovih međusobno oprečnih strana. No, da su one doista oprečne potvrđuje i njezino sjećanje na tučnjave između muškaraca koje su se redovito odvijale za vrijeme blagdana kada bi se stanovnici okolnih obronaka okupili u Sv. Jurju radi odlaska u crkvu. Tuče su često započinjale zbog individualnih razmirica uzrokovanih ponajprije pijanstvom, završavale bi obično bez većih posljedica, ali napominje da je to bila "tuča baš između naših *Seljara* i [njihovih] *Bunjevaca*".

Sumirat ću ukratko bitne elemente prethodno analiziranog materijala. Kazivačica *Seljare* vrlo jasno razgraničuje i od *Podgoraca* i od *Bunjevaca*. S *Bunjevcima* – *Seljari* dijele i zajedničko narječje i običaje, pa i podrijetlo.²⁴ Zaključujem da je opreka, osim na temelju uočavanja objektivnih razlika u oblicima tradicijskog gospodarstva, izgrađena i na temelju mentalnog, simboličkog razgraničenja: *Seljari* kao elitna skupina mještana. Opreka *Seljari* / *Bunjevci* u svojoj biti opreka je oblika: urbano / ruralno i ima vrijednosni karakter; *Bunjevci* su ovdje drugi.

Opreka *Seljari* / *Podgorci* ima također vrijednosni karakter, a drugi su ovog puta *Podgorci*. O konkretnim razlikama između *Podgoraca* i *Seljara* nisam od kazivača saznao mnogo, osim da je slika o *Podgorcima* izgrađena na temelju vrlo grube stereotipizacije *Podgoraca* kao prosjaka. Opreka *Seljari* / *Podgorci* izgrađena je kroz proces osvještavanja identiteta regionalne razine, za razliku od one između Sv. Jurja i njegova zaleđa koja se tiče identiteta lokalne razine²⁵.

²⁴ Kazivačica se poziva na istraživanja iz *Senjskog zbornika*: "ja ne znam koliko je vama poznat *Senjski zbornik*? U *Senjskom zborniku* - svake godine on izlazi – i u njemu imate, na primjer, cijelo obješnjenje za svako prezime, odkud su ljudi došli i koliko su se naselili...".

²⁵ Pod lokalnom razinom podrazumijevam intenzivne, infrastrukturne odnose kakvi su primjerice postojali i između Senja i *Senjskog* bila ili *Novog Vinodolskog* i *Krmpota*, a pod regionalnim manje intenzivnu, širu društvenu interakciju susjednih grupacija koje međusobno nisu bile vezane gospodarstveno "simbiotski" u mjeri kao lokalno povezane zajednice. Termini "lokalno" i "regionalno" definirao sam opisno za potrebe članka, nisu fiksne kategorije.

3.3. *Seljari / Bunjevci (Odma sam vam rekla da to treba odijeliti!)*

Tek nakon transkripcije i analize intervjua svih kazivača uočio sam da je struktura lokalne i regionalne podjele prve kazivačice potvrđena i od *Planine*. Drugim riječima, i *Bunjevci* sa svog pola opreke aktivno promatraju i vrednuju *Seljar*. U ovom poglavlju iznosim *seljarsku* perspektivu o *Bunjevcima*, a u nastavku zasebno iznosim i *bunjevačku* perspektivu o *Seljarima*. Naglašavam da se ova opreka odnosi na onaj dio regije koje su kazivači nazvali *Primorjem*, jer se i *Planinari* i *Seljari* smatraju *Primorcima*. Rezultate istraživanja iz Starigrada, Gornje Klade i Živih Bunara, to jest područja koje kazivači nazivaju *Podgorjem*, ne iznosim u ovom članku jer specifičnosti *podgorskog* identiteta zahtijevaju prostor koji prelazi okvire i koncepte ovog članka²⁶.

Svejedno, bitno je preliminarno se osvrnuti na značenje etnonima *Podgorac*. Iako su i podgorski obronci Velebita (dakle zapadno od Sv. Jurja) naseljeni istom skupinom primorskih Bunjevaca (kao i istočno), za primorske kazivače (Sv. Juraj i zaleđe) etnonim *Bunjevac*, na regionalnoj razini rezerviran je za stanovnike zaleđa Sv. Jurja. Dakle niti *Seljari*, niti *Bunjevci* iz zaleđa *Podgorce* ne identificiraju s *Bunjevcima*. Što se tiče evaluacije *Podgoraca* od *Seljara*, pokazao sam da je ona negativna, jednako kao i evaluacija *Bunjevaca*, bez obzira što ih se smatra nepovezanim grupacijama. Bunjevački kazivači iz zaleđa Sv. Jurja prema *Podgorcima* su bili relativno indiferentni, odnosno nisu imali neki određen evaluacijski stav. Pretpostavljam da je razlog tome što su *Bunjevci* i *Podgorci* bili u manje intenzivnoj povijesnoj interakcije nego primjerice *Bunjevci* i *Seljari*.

Na pitanje: "Tko su Bunjevci?", Ivan Miškulin (1936.) iz Razbojišta odgovara: "*Pa to smo kao mi – Bunjevci. [...] Prije mi [silazili] dolje k maši, dolje nam je crkva,*²⁷ *onda Seljari reci: 'Evo Bunjevaca.' Mi smo kao Bunjevci*". Odgovorom na moje pitanje koje mu je upućeno u jednom potpuno općenitom, indirektnom obliku kao da se njega samog uopće ne treba ticati, kazivač spontano razotkriva cijeli mehanizam izgradnje identiteta jedne društvene skupine, a posredstvom druge. On je, kao prvo, precizirao društveni kontekst i mjesto u kojem je njegova društvena skupina dolazila u interakciju s nekom drugom: misa, dolje u Sv. Jurju.²⁸ Iz njegova se iskaza, kao drugo, može vidjeti da je kazivač upravo na temelju ovakvih interakcija sa *Seljarima* usvojio vlastiti

²⁶ Nakon spomenutih istraživanja u Primorju godine 2007., čije rezultate iznosim ovdje, projekt je tijekom 2008. proširen i na Podgorje. Rezultate tih istraživanja kanim iznijeti u zasebnom članku.

²⁷ Riječ je o crkvi u Sv. Jurju.

²⁸ Kazivačica iz Sv. Jurja ranije u tekstu spominje tučnjave koje su se događale za vrijeme takvih okupljanja.

etnonim ("*Seljari reci: 'Evo Bunjevaca'*") i predodžbu o identitetu vlastite društvene skupine ("*Mi smo kao Bunjevci*"). Prema načinu na koji je formirao svoj odgovor, čini se kao da bez društvene interakcije sa *Seljarima*, kazivač naprosto ne bi ni znao da je *Bunjevac*. Kao treće, njegov odgovor svjedoči o jednoj distanciranosti prema vlastitom etnonimu, jer njegov iskaz ne glasi: "*Bunjevci – to smo mi*", nego: "*Bunjevci to smo kao mi*". Tu distanciranost može se očitati i iz razgovora s drugim kazivačima. Vinko Vrban (1957.) iz Matešić Poda: "*Sveti Juraj zove nas gore Bunjevci; ovo sve gore – tobož da smo Bunjevci, jel!*". Niti ovaj kazivač nije rekao: "*Mi smo Bunjevci*". Drugim riječima, oni jesu *Bunjevci*, ali samo kada su imenovani od stanovnika Sv. Jurja.

Ili riječima Ivana Lopca (1940.) iz Lopaca: "*E, nitko neće reć za sebe da je Bunjevac, jel! To se kaže tako, Bunjevac, jel, a sad kolko mi jesmo ili nismo, to bi ja teško odgovorit znao... Uglavnom, mi smatramo se, da – Bunjevci; to se zove Bunjevci, al kolko je to istinito, kolko je to točno, to ne znam.*" Ovo kazivanje potvrđuje neke interesantne, već spomenute fenomene. Parafrazirat ću ovaj citat: zovu nas *Bunjevcima*, ali mi ne znamo jesmo li stvarno *Bunjevci*, pa se sami tako ne nazivamo. Ta se nesigurnost u vlastiti identitet, zbog nemogućnosti njegove verifikacije čini kao očiti uzrok distanciranosti u upotrebi vlastitog etnonima. Iz analize kazivanja Ivana Lopca čini se kao da je terminom "*Bunjevci*" obuhvaćeno stanovništvo zaleđa Sv. Jurja, a na temelju njihovog zajedničkog podrijetla. Reklo bi se da je distanciranost prema tom etnonimu kod stanovništva ovog područja nastala zbog nemogućnosti verifikacije zajedničkog podrijetla. Ali ako se ovdje doista radi o bunjevačkom podrijetlu, zar je moguće da *Seljari* o njemu znaju nešto više od samih *Bunjevaca*, pošto ga koriste s takvom sigurnošću? Mislim da to ovdje nije slučaj, pa ću u nastavku pokušati odrediti uzrok navedene distanciranosti i očitati značenje naziva *Bunjevac*.

Da bih pobliže objasnio u kojem smislu *Seljari* upotrebljavaju naziv *Bunjevci*, moram se ponovo vratiti na onu temeljnu opreku: urbano / ruralno, primijećenu još kod kazivačice iz Sv. Jurja, ali ovog puta videnu iz perspektive *Bunjevaca*.

Budući da su, odgovarajući na moje prvo općenito pitanje o *Bunjevcima*, kazivači u pravilu sami spomenuli *Seljare*, moje drugo pitanje bilo je vezano uz razlike između njih. Ivan Lopac: "*Recimo oni su kao mještani se osjećali, Sv. Juraj, da su oni kao mještani malo veći, a mi u brdo malo više smo Bunjevci. Tu nije bilo nekih razlika između nedruženja ljudi i druženja, al se baš govorilo: 'Ja sam mještan, ti gore Bunjevac'*". Ivan Miškulin istu stvar izražava riječima: "*Nije tu bilo razlika, čujte oni su bili više kao [...] da su, recimo oni više kao*

gospoda! Jer ništa ne rade, doli su oko mora [...] ajde radili su dakako [...] mislim bila je razlika u tome što smo mi odzgar doleteli...". Pitao sam ga što znači da su oni bili više kao gospoda, a kazivač je odgovorio: "E, e mislim u tome, kao da su oni više svesniji, svesniji da su; oni više da smo mi kao Bunjevci gori zaostali po ovim planinama i to, znaš, to ti je tako. [...] Mislim oni... recimo sa mnom priča, veli: 'blesavi Bunjevac!', a sa mnom je i vani, tobož da je pametan, on nije s nama blesav! [smijeh]". U nastavku razgovora kazivač mi je kao primjer prepričao jednu anegdodu: njihova *Planinarka* rodila je vanbračno dijete, a stanovnici Sv. Jurja komentirali su: "*Malo omulila se...*". Uskoro se isto dogodilo i nekoj *Seljarki*, pa su *Planinari* prokomentirali: "*Pa i vaša je... omulila se*". A *Seljari* su odgovorili: "*A malo trefilo se je...*". Kazivač kroz smijeh primjećuje: "*Njoj se trefilo, a ovoj nije se trefilo! A i ona isto ima vanbračno dite!*".

Osvrnut ću se na prethodna kazivanja. Razlika između *Seljara* i *Planinara* očituje se kao prvenstveno mentalna, simbolička, a izražena kroz međusobno suprotstavljene pojmove: more / šuma, svjesniji / zaostali, pametni / blesavi. Te opreke može simbolizirati i toponimija same regije: more, urbano – dolje / gore – planina, šuma, ruralno. Prostorno razgraničenje između ovih suprotnosti je magistrala koja Sv. Juraj odjeljuje od obronaka Velebita.

Sada se vraćam na problematiku korištenja etnonima *Bunjevac*. Analiza seljarske ocjene "*Ja sam mještani, ti gore Bunjevac*" (vidi ranije u tekstu) pokazuje da se riječ *Bunjevac* ne koristi kao ime (etnonim), nego negativan atribut, odnosno "kao pridjev". Kazivačica iz Sv. Jurja objasnila je da je *Planinar* ljepša verzija za *Bunjevac*, što je potvrdio i bunjevački kazivač Ivan Miškulin koristeći izraz "*naša Planinarka*". Izjava: "*Ja sam mještani, a ti Bunjevac*", sastoji se zapravo od dvije tvrdnje:

1. "*Seljari su mještani*" i
2. "*Planinari su bunjevci*".²⁹

Izrazom "*bunjevci*", *Planinarima* se zapravo od *Seljara* pripisuju svi ovi negativno evaluirani atributi kao što su "zaostalost" ili "nesvjesnost". Etnonim *Bunjevci* u zaleđu Sv. Jurja koristi se dakle prvenstveno kao etnonim alternativnog tipa koji više govori "o osjećaju razlike, vlastitom/tuđem osjećaju drugog i drugačijeg identiteta", nego što identificira "jasno razlučive, homogene etničke skupine".³⁰

²⁹ U terminu "bunjevac" namjerno sam stavio malo početno slovo kako bih naglasio da se on u biti koristi poput pridjeva, a ne imena zajednice (etnonima).

³⁰ R. JAMBREŠIĆ, 1992, 226.

3.4. *Bunjevci / Seljari (To ti je vol, e vole!)*

Jedna od bitnih činjenica koje su *Planinari* navodili kao razlikovnu između Sv. Jurja i *Planine* je to da su *Seljari* do (okvirno) pedesetih godina 20. st. bili siromašniji. Tek razvojem drvne industrije u Sv. Jurju i razvitkom pomorstva, a kasnije i turizma situacija se mijenja. *Seljari* nisu držali stoku i nisu se bavili poljoprivredom, a primarna gospodarska djelatnost bila je ribarstvo. Kada sam kazivača Niku Vrbana (1957.) iz Matešić Poda pitao za razlike između *Seljara* i *Planinara*, on mi je razlike oslikao sljedećom anegdotom: "*Bunjevci – Planina, on je ima vole – kirija je. Vole, krave, ovce i to, ima je mlika i to... On [Seljar] nije! Nego je moga kupit malo ribe u Svetom Jurju, jel i od čega? Veli*³¹: '*Bunjevac goni, gle četiri vola, što mu malo jednu šniclu ne odreže, a?*' [smijeh] *On bi iša na gradele! I zamisli to! A, da isto dalje vol more ići!* [smijeh] *E, da je bedast, da je Bunjevac bedast!*"

Ova anegdota pokazuje nekoliko bitnih stvari. Očito je da je *Bunjevac* ovdje u ekonomski dominantnijem položaju. On raspolaže stokom, resursima nedostupnim *Seljarima*. Cijela ta groteskna slika: *Seljarov* prijedlog da se jednom od volova odreže komad mesa kako bi se ljudi mogli najesti (a velikom volu to i ovako ne bi smetalo) pokazuje njegovo potpuno nerazumijevanje stočarstva. Čak ako je i izrečena u šali, misao da je *Bunjevac* bedast jer se ne hrani volovima (a ima ih kao nekom pukom srećom) pokazuje da mještani *Seljar* ne percipira ulogu vola unutar ruralne gospodarske "infrastrukture". Za njega vol nema vrijednost kao prijevozno, tegleće sredstvo, nego je to naprosto neki neiskorišteni prehrambeni resurs.

U nastavku navodim slične anegdote u kojima je upravo vol, odnosno neka druga životinja, biljka ili predmet čije je poznavanje dio objektivnog kulturnog inventara *Planinara*, postao simbolom *Seljarevog* nerazumijevanja ruralnog načina života. Ivan Lopac: "*Svetojurčanin je ima curu gore... [u Planini], i sada hoda pješice, jer nije bilo prevoza, ide prečicom, vraća se nazad i susrea je jedno stado. [Kad se vratio u Sv. Juraj] pita ga netko što, kako je proša: 'Bija bi jako dobro proša, ali da me nije muž od one krave sreo!*' [smijeh]"

Istu priču prepričao je i kazivač Niko Vrban, uz komentar: "*Muš od krave, a malo? To ti je vol, e vole!*". Dakle, kazivač je bio zgrožen nad činjenicom što stanovnik Sv. Jurja nije znao čak niti naziv životinje. Niko Vrban nastavlja s primjerima... Jednom prilikom netko je zamolio jednog *Seljara* da ode pogledati što volovi rade u štali: "*A jedan ti stoji, a jedan leži,*

³¹ Kazivač kroz smijeh, prigušenog glasa, ribarskim žargonom imitira *Seljara*, starog "mačka s mora".

znaš! A ovi je doša, Seljar isto doša k njima, veli: 'Jedan ti malo sedi, jedan malo čuži.' [smijeh] A jedan leži, jedan stoji!'. Kazivač se gotovo previjao od smijeha.

U jednom od primjera mladi Svetojurac je bio sa curom *Planinarkom* u njezinom sjeniku: "A on ti je jadnik, slab pod bija pa ti je propa. [smijeh] Propa dole u štalu [...] i ubija³² se na samar od konja. Znaš, samar ti je ono... [što se stavi] na konja kad goni drva. [kroz smijeh] I ubija se; a kaže: 'A san se ubija na, ono malo na ... ma na ono što ide konju oko vrata!' [smijeh] A on pao na samar, nabi se, Bog te! Al ko ti zna, ko ti u [Matešić] Podu daje sijeno, ipak ćeš poći di je tvrđe, na gredu; a ono gnjila daščina i on propa [smijeh] i ubija se...".

Seljar koji je propao kroz sjenik i nabio se na samar, jer se nije znao pravilno kretati unutar stranog radnog prostora, kao da najbolje simbolizira njegovo nesnalaženje u *Planinarevu* svijetu, u kojem se on susreće i sudara s nepoznatim pojavama. Te nepoznate pojave, koje za *Planinare* imaju jasnu funkcionalnu vrijednost, *Seljar* tumači vlastitim riječima: "muž od krave", "vol sjedi", "ono što ide konju oko vrata". Sjećanje na takva slobodna tumačenja u mojim je kazivačima izazivalo smijeh. Primjer u kojem drvo badema ima sličnu simboličku ulogu kao i vol, odnosno konj iz prošlih primjera, navodi i Ivan Lopac: "Gore svinju kolju, kaže: 'Perica, kak ste, jeste li imali gdje za objesit?' Kad se svinja zakolje, treba ju objesit. Kaže: 'Je, je, kako da ne, na mendulu!' Mendula je badem, a s obzirom da mendula gore ne može rast... [smijeh] Nije razumio šta je klen, jasen, hrast, grab i ostalo, bukva, jela, smreka i tako dalje... Njemu je sve bila mendula".

Navedeni primjeri imaju nekoliko zajedničkih karakteristika. "Mjesto radnje" svih ovih priča konkretni su primjeri društvene interakcije između *Seljara* i *Planinara*: *kirijanje*, *predbračni život*, *svinjokolja*. Svaka od ovih anegdota temeljena je na sjećanju na neki konkretni događaj u kojem je "glavni lik" bio određeni Svetojurac čije se ime u većini slučajeva s vremenom izgubilo, a događaj je čestim prepričavanjem poprimio gotovo oblik vica. Takvi vicevi sada su primjeri iz kojih se mogu očitati mehanizmi generalizacije i stereotipizacije *Seljara* od *Bunjevaca*.

Ranije sam u tekstu, na temelju analize korištenja pojma *Bunjevac*, pokušao dokazati da se radi o alternativnom etnonimu koji se koristi s negativnim konotacijama. Alternativni etnonimi javljaju se u pravilu kroz interakciju onih društvenih skupina između kojih vlada neuravnotežen odnos moći. Ona skupina koja je moćnija, simbolički podređuje drugu skupinu

³² "Ubija se", odnosno "nabio se", ozlijedio, nije poginuo.

pripisujući joj negativne elemente preko etnonima alternativnog tipa. Ali to simboličko podređivanje obično je samo refleksija nekog oblika zbiljskog društvenog podređivanja, na primjer, kulturnog, ekonomskog ili administrativnog. Iz toga bi se moglo zaključiti da su *Bunjevci* bili podređeni *Seljarima*, ali prethodni primjeri pokazuju da bi to bilo pogrešno. Kada je jedna društvena skupina moćnija od druge i kada se manje moćnoj skupini atribuiraju negativan identitet, tada ga ona i prihvaća. Kod *Bunjevaca* u ovom primjeru to nije slučaj. Ta distanca koja je isprva bila povezana s njihovim podrijetlom, a sada je samo nositelj negativnih atributa dovodi i do distanciranog odnosa prema vlastitom identitetu. To je vidljivo i na primjeru kazivača koji kaže: "*Bunjevci; to se zove Bunjevci, al kolko je to istinito, kolko je to točno, to ne znam.*" Čini se kao da je distanciran prema svom identitetu i kao da traži njegovu verifikaciju, a zapravo je distanciran prema atributima koji su dodijeljeni njegovu etnonimu. Njegova distanciranost upućuje dakle na otpor. Da *Bunjevci* nisu pasivno prihvatili negativne attribute, nego su i sami vršili aktivnu distribuciju negativnih atributa *Seljarima*, pokazuju, kao drugo, i vicevi o *Seljarima* koje su kroz smijeh pričali Bunjevci.

Ukoliko se u ovom momentu u obzir uzmu teorijske postavke s početka članka, simbolički međuodnos *Seljara* i *Bunjevaca* može se dovesti u vezu s objektivnim razinama njihove društveno-povijesne interakcije. Pretpostavka da odnos moći između skupina u interakciji utječe na produkciju njihovih slika o sebi, potvrdila se na primjeru krpotskih *Bunjevaca* i *Novljana*. Podsjećam: neuravnotežen odnos moći, odnosno "nadmoć" *Novljana* na mnogim društvenim razinama³³ i atribuiranje *Bunjevaca* negativnim atributima uzrokovalo je da i sami *Bunjevci* prihvate negativnu sliku o sebi. Na ovom primjeru vidljivo je, dakle, na koji način objektivna razina društvene interakcije utječe na simboličku.

Ukoliko se objektivna razina na temelju naznačenih pravilnosti preslikava na simboličku, možemo li tada, uvidom u simboličku razinu nekog odnosa, dobiti i povratnu informaciju o njegovoj objektivnoj razini? Ukoliko da, što nam otkriva primjer *Seljara* i *Bunjevaca*? Pošto je njihovo međusobno simboličko podređivanje obostrano, uz zadržavanje pozitivne slike o sebi, mogli bismo zaključiti da je odnos moći između *Seljara* i *Bunjevaca* uravnotežen. Preciznije: na nekim razinama u strukturi društveno-povijesne interakcije između te dvije skupine bila je nadmoćnija jedna, a na nekim druga skupina. *Seljari* su bili nadmoćniji, npr. kao administrativni i religijski, odnosno

³³ Od ekonomske i administrativne, do obrazovne i "kulturne" razine.

obrazovni centar, ali gospodarski, u smislu proizvodnje i dostupa prehrambenim resursima, nadmoćniji su bili *Bunjevci*.³⁴

3.5. Upotreba regionalnih etnonima

Stanovnici Sv. Jurja nazivaju se *Seljarima*, a tako ih nazivaju i *Bunjevci*. Stanovnici Sv. Jurja taj naziv za sebe koriste kao zamjenski etnonim³⁵ bez negativnih konotacija. No u bunjevačkim vicevima *Seljarima* se pripisuju negativne karakteristike koje ih simbolički čine drugorazrednima, odnosno podređenima *Bunjevcima*. Drugim riječima, promatrajući *bunjevački* način korištenja naziva "*Seljar*", taj etnonim mogli bismo kategorizirati kao alternativan. Dakle, ovisno o perspektivi korištenja kazivača, isti naziv poprima drugačije konotativne razine (pozitivne ili negativne), a sukladno tome, etnonim je podložan i drugačijoj etnološkoj interpretaciji. Za stanovnika Sv. Jurja biti "*Seljarom*" znači biti "mještanimom", biti urbaniji od stanovnika okolnih zaseoka. No, kao što sam pokazao, *Bunjevci* takvu "urbanost" ili "seljarstvo" interpretiraju prema vlastitom semantičkom kodu: ismijavajući *Seljare* koji se ne snalaze u ruralnom okruženju, očitavaju ga naprosto kao praktično neznanje.

Temeljna razlika u označavanju, nadijevanju imena stanovništvu zaleđa od stanovništva Sv. Jurja i obrnuto je u tome što za stanovništvo Sv. Jurja postoji jedan zamjenski etnonim koji nosi i pozitivne i negativne konotacije (*Seljari*), dok za stanovništvo zaleđa, uz zamjenski naziv (*Planinari*) postoji i drugi, alternativnog tipa s negativnim konotacijama (*Bunjevci*)

4. ZAKLJUČAK

Istraživanju identiteta krmpotskih Bunjevaca pristupio sam želeći provjeriti interakcionističke spoznaje o mehanizmima koji sudjeluju u izgradnji identiteta. Krmpotski Bunjevci prolazili su one oblike povijesne interakcije sa

³⁴ O objektivnoj razini društveno-povijesne interakcije više bi reklo istraživanje povijesnog tipa. Za potrebe ovog teksta fokusiranog na simboličku razinu odnosa, dovoljno je i u ovako grubim crtama naznačiti one segmente odnosa moći koje su ocrtala kazivanja i sa *seljarske* i *bunjevačke* strane.

³⁵ Usp. R. JAMBREŠIĆ, 1992, 226. Autorica razlikuje tri tipa etnonima: *legitimni*, *alternativni* i *zamjenski*. Prvi termin odnosi se na one etnonime koji su legitimizirani službenom upotrebom bez konotacija. Alternativni su vezani uz atribuiranje uglavnom negativnih atributa radi naglašavanja razlike između skupina u interakciji, dok je treći vezan uz ekspresivna, arhaična imena bazirana uglavnom na parodiziranju skupine na temelju neke od njezinih karakteristika (npr. područja na kojem žive ili rekvizita kojim se služe). Primjeri koje navodim u tekstu pokazuju da te kategorije nisu strogo odijeljene. Npr. etnonim "*Seljar*" po postanku bi bio *zamjenski*, no ovisno o kontekstu, koristi se i kao *alternativan*.

stanovništvom Novog Vinodolskog koji su usporedivi s interakcijom Bunjevaca Senjskog bila i Senjana. Zanimalo me jesu li i Krmpočani, sukladno tome, svoj identitet izgradili na sličnim temeljima kao i Bunjevci Senjskog bila. Naime i Senj i Novi Vinodolski su autonomna, urbana kulturna žarišta koja su se kroz povijest prema svom bunjevačkom zaleđu odnosila kao dominantni centri moći u gospodarskom, političkom, administrativnom i kulturnom smislu. U razgovoru s kazivačima pokušao sam otkriti one konkretne životne situacije koje su djelovale poput generatora opreke na temelju koje je stvoren osjećaj njihova identiteta. Kada bih detektirao konkretnu situaciju, tražio bih suaktere u stvaranju njihova identiteta i njihove identifikacijske razlikovne markere. Rezultati istraživanja pokazali su da pretpostavka stoji; kao i u slučaju Bunjevaca Senjskog bila, i krmpotski Bunjevci svoj identitet temelje na snažnom osjećaju "drugosti" stvorenom kroz društvenu interakciju s građanima Novog Vinodolskog. Kao markere identiteta Krmpočana izdvojio sam svijest o "nedostatku" kulturnog inventara, te upozorio na zamjenu nestalog intrinzičnog mita o podrijetlu skupine s ekstrinzičnom znanstvenom spoznajom radi očuvanja identiteta zajednice.

Svijest o vlastitoj kulturnoj "neimaštini" nastala je na temelju uspoređivanja s okolnim reprezentativnim kulturnim centrima poput Novog Vinodolskog³⁶ i Crikvenice, a pogodovala je i djelomičnoj asimilaciji sa stanovništvom Novog Vinodolskog (uz zadržavanje simboličkih granica). No svijest o kulturnom "manjku" kazivači su izgradili uspoređujući se i s kulturno "bogatijom" Bačkom, kao regijom u kojoj obitavaju bački Bunjevci³⁷. Profiliranje ove razine identiteta na kojoj su primorski Bunjevci suprotstavljeni bačkim kao "autentičnijim" vrši se prvenstveno posredstvom masovnih medija i kazivačima dostupne stručne literature.

Za razliku od prvog terena, na podgorski sam teren izašao bez unaprijed određenih hipoteza; bez želje za usporedbom. Kroz razgovor o nešto kompliciranijoj simboličkoj podijeli regije, kazivači su spontano spominjali svoj etnonim i time u razgovoru sami otvarali prostor za osvještavanje vlastitog identiteta. Iako su se strategije približavanja problematici identiteta razlikovale između dva terenska istraživanja, građa dobivena kazivanjima s oba terena može se promatrati kroz isti aspekt, a rezultati se mogu komparirati. Usporedit ću opreke uočene na terenu, na temelju kojih je strukturiran osjećaj bunjevačkog identiteta.

³⁶ Usp. N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 433.

³⁷ Usp. N. ČERNELIĆ, 2005, 33, 40-44.

Opreka s prvog terenskog istraživanja glasi: *Novljani / Bunjevci*, a s drugog: *Seljari / Bunjevci*. Dane u ovakvom obliku, na temelju svoje binarne strukture, opreke na prvi pogled izgledaju isto. Međutim, one se na vrijednosnoj razini ipak razlikuju. U prvoj opreci, *Novljani* koji zauzimaju pol suprotan od *Bunjevaca*, ujedno su i generatori opreke. Odnos moći između krmepotskog zaleđa i Novog Vinodolskog u svakodnevnom životu bio je toliko neuravnotežen da su na simboličkoj razini i sami Krmepočani sebe prihvatili kao "druge". Vrijednosni moment opreke dakle glasi: *Novljani – prvi / Bunjevci – drugi*. U drugoj opreci situacija je drugačija, jer je i odnos moći u svakodnevnoj društvenoj interakciji bio drugačiji. Na nekim su razinama, na primjer, gospodarskoj bili moćniji *Bunjevci*, a na drugim, poput administrativne i obrazovne, bili su moćniji *Seljari*. Takav "uravnotežen" odnos moći može se iščitati i iz simboličke razine jer je negativna evaluacija na razini opreke obostrana. Iako *Seljari* koriste naziv *Bunjevac* isključivo kao alternativni tip etnonima preko kojega je *Planinarima* atribuirana negativna konotacija, kazivanja pokazuju cijeli niz anegdota u kojima je *Seljar* od *Bunjevaca* prikazan kao njihov potlačeni, ismijavani "druge". Vrijednosni moment ove opreke dakle nije jednoznačan; iz *seljarske* perspektive ona glasi: *Seljari – prvi / Bunjevci – drugi*. Ali iz *bunjevačke* perspektive ona je obrnuta: *Bunjevci – prvi / Seljari – drugi*.

Literatura

- Jasna ČAPO ŽMEGAČ, Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom, *Studia ethnologica Croatica*, 20, Zagreb, 1997, 69-82.
- Milana ČERNELIĆ, Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta. *Studia ethnologica Croatica*, 17, Zagreb, 2005, 23-49.
- Jadranka GRBIĆ, *Identitet, jezik i razvoj*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1994.
- Jadranka GRBIĆ, Primordijalno, esencijalno, apstraktno, imaginarno, konstruirano, sporno, ili...? Modeli i pristupi istraživanju identiteta, u: ur. N. Rittig Beljak, *Zavičajni muzej, osnovati ili spaliti*, Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, Zagreb, 2005, 36-48.
- Renata JAMBREŠIĆ, Etnonimska analiza banijskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku, *Narodna umjetnost*, 29, Zagreb, 1992, 219-252.
- Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 424-444.

POPIS KAZIVAČA

- Zvonko Kalanj (1949.) / Grujići (rođen u Klenovici)
Ivan Butorac (1925.) / Novi Vinodolski (rođen u Luki Krmpotskoj)
Mato Butorac (1942.) / Grujići (rođen u Grujićima)
Frane Butorac (1939.) / Grujići (rođen u Grujićima)
Mario Matijević (1980.) / Jakov Polje (rođen u Jakovom Polju)
Marica Matijević (1948.) / Staro Selo (Vrbovec)
Željko Matijević (1947.) / Staro Selo (Senj)
Frane Vukelić (1923.) / Vukelić Draga (Vukelić Draga)
Zlatko Pavelić (1939.) / Zabukovac (Zabukovac)
Ivan Lončar (1936.) / Smokvica Krmpotska (Smokvica Krmpotska)
Mira Butorac / Dubrava (Dubrava)
Eduard Cvitković (1934.) / Klenovica (Klenovica)
Ivan Balažević (1949.) / Novi Vinodolski (Tavankut)
Vesna Babić (1943.) / Sv. Juraj (rođena u Sloveniji)
Ivan Vukušić (1934.) / Gornja Klada (rođen u Gornjoj Kladi)
Luka Dragičević *Škipina*³⁸ (1938.) / Gornja Klada (rođen u Gornjoj Kladi)
Vinko Dragičević (1942.) / Gornja Klada (rođen u Gornjoj Kladi)
Mladen Vrban (1964.) / Pandore (rođen u Pandorama)
Ivan Miškulin (1936.) / Razbojište (rođen u Razbojištu)
Nikola Marković (1941.) / Markovići (rođen u Markovićima)
Niko Vrban (1957.) / Matešić Pod (rođen u Matešić Podu)
Ivan Lopac (1940.) / Lopci (rođen u Lopcima)
Vladimir Balen (Vladan) *Jurić*, (1922.) / Živi Bunari (rođen u Balenskoj Dragi)
Marija Balen, dj. Dundović, *Ivanović*, (1924.) Živi Bunari (rođena u Živim Bunarima)
Željko Lukanović (1948.) / Starigrad (rođen u Starigradu)

³⁸ Obiteljski nadimci navedeni su kod kazivača koji su ih spomenuli tijekom razgovora. Velik dio kazivača ne pridaje značaj obiteljskim nadimcima. Pojedini kazivači u lokalnoj zajednici diferenciraju se prema varijacijama osobnog imena.

ABOUT IDENTITY OF COASTAL BUNJEVCI:
EXAMPLES FROM KRMPOTE AND NORTHERN VELEBIT

Summary

In this paper were considered the processes in the construction of the identity of Bunjevci inhabitants in the hinterland of Novi Vinodolski and Sveti Juraj from the prospective of the modern approach of identity research. In the interaction with urban coastal centres, Bunjevci from the hinterland represent a rural pole of symbolic opposition *rural/urban*. On this basis the feeling of "otherness" is attributed to them and they accept it passively or resist it actively in according to local (objective) power relations.

In the text similarities are referred with the results of Nevena Škrbić Alampijević's research conducted in the area of Senjsko Bilo and Krivi Put: noted processes of Bunjevci identification and auto identification are not locally specific; they are rather characteristic of the wider region of Primorje (coastland) where a coastal branch group of Bunjevci live.

A semantic consideration of local ethnonyms was conducted. Analysis of ethnonyms reveals multiple meanings of names: using ethnonyms as one's personal name, a group evokes one level of connotations and when marked with the same ethnonym from an opposing group, another level of connotations is evoked. Whether or not it comes to this kind shift depends on the power relationships within a society. For example, between the inhabitants of the town of Novi Vinodolski and Bunjevci inhabitants in the hinterland (in the middle of the 20th century) an unbalanced relationship of power occurred: Novi Vinodolski was a centre on which Bunjevci from the hinterland depended economically and administratively and culturally. In the case of Sveti Juraj and its hinterland, the power relationships were more balanced: the inhabitants of Sveti Juraj were in an administrative and educative centre but the Bunjevci from their hinterland were economically more powerful. This kind of situation in both cases reflected on the semantic of the ethnonym. In the first case, subordinated Bunjevci also accepted the attributed "otherness" and with their own ethnonym they relate negative connotations. In the second case Bunjevci from the hinterland of Sveti Juraj refusing to call themselves by the name "Bunjevci" which had negative connotations. They prefer to call themselves "Planinari" (Mountaineers) to which they relate more positive connotations. At the same time, they negatively attributed the inhabitants of Sveti Juraj. Their name "Seljari" which the inhabitants of Sveti Juraj express their "urban" character, negatively put in connotation with numerous jokes where they laughing about Seljari's incapability to manage to organise themselves out their "urban" and coastal area, in the Bunjevci rural hinterland, in the forest, in the mountains.

This work can be contextualised as a contribution to understanding the subjective level of identity of the mentioned local groups of widespread coastal branch of Bunjevci.

Keywords: coastal Bunjevci, identity, Krmpote, northern Velebit.